

Lisa Sundström
JM AB
169 82 Stockholm

ANTIKVARISKT UTLÅTANDE

Återuppförande av riven sockelmur vid Siloanläggning 20, (Sicklaön 38:2) Kvarnholmen, Nacka kommun

Bostadsprojektet "Stockholm Lighthouse" på Kvarnholmen omfattar nyproduktion av 225 lägenheter på den plats där Siloanläggning 20 tidigare var placerad. Sockelvåningen var torktornets och siloanläggningens fundament. Efter teknisk undersökning konstaterades att den var statiskt undermålig och måste rivas med rekonstruktion i enlighet med *Rapport-Dokumentation av sockelbyggnad i Hus 20, Kvarnholmen 2012-02-06* som förbehåll.

Övergripande förutsättningar

Utlåtandet baserar sig på handlingar rörande sockelvåningen i Bygglöshandling B som inlämnats till Stadsbyggnadskontoret 2014-06-19 och som omfattar sockelmurens plan och fasad, utvändig material- och kulörbeskrivning, detaljer genom grund för de två mur, konstruktionerna, sektionsskiss genom fönster, samt detaljer till terrasser innehållande sektioner genom murkrön och balkonger. Därtill diskussioner med kommunantikvarier Johan Aspfors och Maria Legars.

I utlåtandet ställs förslaget mot anläggningens kulturhistoriska värde som samt dess värdebärande karaktärsdrag som identifierats i *Kvalitetsprogram för Nackas norra kust* antaget 1999, *Gestaltningssprogram februari 2011* samt *Antikvarisk utredning av torktorn och sockelvåning, hus 20 2010-03-10*.

Regelkrav

Planområdet ligger inom området av riksintresse för kulturmiljövården. I syfte att ge riktlinjer för hur riksintresset för kulturmiljövård kan tillgodoses har *Kvalitetsprogrammet för Nackas norra kust* tagits fram där det fastställs att kulturhistoriskt värdefulla byggnader och anläggningar ska restaureras och återanvändas samt att befintlig bebyggelse ska bevaras i största möjliga utsträckning. Torktornet med dess sockelvåning utgjorde en sådan karakteristisk byggnad från funktionalismens genombrott.

I detaljplanen anges att hela området är en kulturhistoriskt värdefull miljö där åtgärder som kan förvanska den inte får vidtas. Platsens ursprung tolkas av en byggnad med historiska referenser som ersätter den gamla siloanläggningen. Sockelmuren är skyddad och får inte rivas eller förvanskas utan skall bevaras. Ursprungliga material och färger skall användas.

Ett rivningslov beviljas 2012-02-15 som villkoras med att sockeln skall rekonstrueras på det sätt som framgår av bygglovansökan. Av rivningslovet framgår att *I Samråd mellan kommunantikvarie och länsstyrelsens kulturmiljöenhet har dock bygglovenheten kommit fram till att det viktigaste ur kulturmiljövårdssynpunkt inte är att bevara murens originalmaterial och konstruktion utan sockelns yttre utseende och placering. En ambitiös och noggrann rekonstruktion utifrån upprättad dokumentation och gestaltungsprogrammets angivelser bedömer bygglovenheten skulle uppfylla syftet med detaljplanens bestämmelser.* Uppförande av rekonstruerad sockelmur kräver utstakning och lägeskontroll.

Utbyggnadsskeden

Sockelvåningen uppfördes under åren 1926-27. Den äldsta delen består av en platsgjuten betongkonstruktion som putsats och avfärgats med en blågrå kulör. 1948 utvidgades sockelvåningen mot öster genom en utbyggnad gjuten i brädform. Den sista delen tillkom 1970 då fundamentet till hisstornet uppfördes. De båda sistnämnda utan ytterligare ytbehandling.

Kulturhistoriska värden

Det kulturhistoriska värdet av siloanläggningen är välkänt och dokumenterat. En omfattande värdebeskrivning av Kvarnholmen och dess byggnader presenteras i *Kvarnholmen - Antikvarisk förundersökning upprättad 2004-06-24*.

Kvarnholmen visar på industri- och samhällshistoria från såväl den tidiga industrialismen som dess modernistiska vidareutveckling. Sockelvåningen har betydelse för förståelsen av en större helhet och minner om det industrihistoriska skede av tidig funktionalism som KF skapade på Kvarnholmen.

Dess värde ligger nu även i att bidra till och förstärka den historiska silhuetten av den tidigare siloanläggningen.

Sockelvåningen har en stark karaktär och det kulturhistoriska värdet återspeglas i dess ursprungliga utsträckning och placering. Fasadgestaltningens utformning med en markerad och utkragande gesims, indragna fönsteröppningar med markerade omfattningar, slätputsade och avfärgad fasadytor i mörk kulör i kontrast till de ljusa fönsteromfattningarna och gesimsen, ger ett närmast kärvt uttryck. Dragen av 1920-talets klassicism finns kvar men visar tydligt på kommande funktionalism både i den tidigare silobyggnadens siluett och i murens senare tillägg.

Förslag till rekonstruktion

Enligt förslaget till rekonstruktion uppförs både den formgjutna och den putsade murväggen liksom takgesims och balkongplattor i prefabelement på en platsgjuten betongplatta. På den del av muren som motsvarar den äldsta, kläds prefabelementen med lättklinker som putsas.

Fönsteromfattningar putsas till livskillnad.

Takgesimsen är oputsad. Fasadytorna målas därefter. Den del av muren som motsvarar den yngre delen består av prefabricerade vändväggar gjutna mot brädform.

Bergskärning och anslutning till sockel

Vid sprängning för den nya byggnationen har bergskärningen förändrats och därmed också sockelns tidigare anslutning mot berget. Vid de putsade murpartierna sätts lättklinker på sockeln som anpassas mot berget och putsas därefter utan livskillnad. Det är oklart hur väl anslutningen kan möta berget. En skuggverkan minskar sockelmurens intryck som fundament och arbetsmomentet bör ägnas särskild omsorg i byggskedet.

Där konturen för bergskärningen medför nytillkommet sockelparti framgår den nya sockeln genom en avfärgning i en grå kulör. Detta för att bibehålla murens ursprungliga gestaltningsmässiga horisontalitet. I övrigt målas vägg och sockel i samma kulör.

Vid den del av muren som utgörs av formgjutna vändväggar slutar brädformens vertikalitet i den nya platsgjutna plattan.

Rekonstruktionen är en tolkning av den uppmätta muren så till vida att vissa senare tillägg tagits bort då de är irrelevanta och snarare försvårar förståelsen än att förklarar den. Plattformen med dörr till vänster om utbyggnaden är omöjlig att angöra utan att särskilda och förvanskande säkerhetsaspekter uppfylls. Hisstornets fundament har givit plats för en ny utrymningsväg.

Murväggar

Anslutningen mellan sockel och prefabelement består av en putslist som putsas och målas in. Enligt gällande byggregler krävs en sockel på min 300 mm vilket medför en markering som inte funnits tidigare. Enligt förslaget är fogen placerad i överkant på plan 6 vilket i sockelmuren medför en skarv vid dörren ca 1,3 m över mark. Vid utbyggnaden dras putslisten runt fältet i avvikande kulör för att undvika den horisontella skarven genom dörren.

Dilatationsfogar måste tillses för att erhålla en kontrollerad sprickbildning i en omfattning som bör utredas vidare. Skarvar fogas med sandad mjukfog och målas in för att göras mindre synliga. Väggarna putsas och brädrives med cementhaltigt alt. hydrauliskt putsbruk och avfärgas enligt dokumentationen.

De yngre väggarna gjuts i brädform och utföres som vändväggar för att undvika horisontalfogar. De vertikala skarvarna fogarna med sandad mjukfog och ansluter mot en slät platsgjuten sockel som livar med väggarnas utsida.

Även den utkragande stödväggen utföres som vändvägg gjuten i brädform men med slät baksida.

Takgesims och räcke

Takgesims och balkonger utförs i prefabelement, gesimsen putsas inte men fogas med sandad mjukfog och målas. Vertikala fogar på gesimsen kommer därmed att synas mer än övriga fogar. Dock inte i hela dess utsträckning då balkongplattorna bryter av intrycket.

Räcket rekonstrueras och fästs in uppifrån enligt tidigare princip. För att räcket skall bli godkänt ur säkerhetsynpunkt kommer ett nät att fästas på dess insida.

Fönster och dörr

Fönster har tillkommit i sockelvåningens båda utbyggnadsskeden. I rivningslovet fastställs att befintligt räcke och spröjsade fönster skall sparas. Inga fönster eller räckesdelar har bevarats men dokumentationen kan ligga till grund för en rekonstruktion. Dörr och fönster har inte längre någon funktionalitet på insidan.

Den muryta som markerats kring dörren på utbyggnaden speglar den håltagning som var anpassad för anslutningen till uppfodringsverkets som stod på kajen. Anslutningen murades igen och ersattes av en dörr när uppfodringsverket revs.

Installationer

Sockelmurens integrering med nybyggnationen medför en anpassning till nya förhållanden och krav på bl.a. säkerhet och brand som ställs enligt BBR. Murens nya användning med parkeringsgarage invändigt samt balkong och terrasser ovanpå medför en rad aspekter som tidigare kunde förbises men som påverkar rekonstruktionen och nu måste tas i beaktan. Luckor för brandgasventilation är planerade på sockelvåningens gavlar. Viss ventilation är dragen genom galler i murens blindfönster som målas in. Det är oklart om omfattningen räcker. Takets avvattnings har lösts via interna stuprör för att undvika att bryta murens horisontella gestaltningsmässiga princip. Avledning av vatten från fallbetongen medför en nytillkommen plåttäckning under gesimsen. Balkongernas avvattnings sker ut över kanten.

Antikvariska konsekvenser

Syftet med en rekonstruktion av sockelmuren är att de kulturhistoriska värden som identifierats skall tillvaratas. Främst gäller det ett pedagogiskt värde för förståelsen av en industrihistorisk epok och funktionalismens avtryck på Kvarnholmen. Det finns också ett starkt arkitekturhistoriskt värde där övergången från 1920-tals klassicism i modernism är tydligt liksom ett miljöskapande värde där sockelvåningen ingår som en del i en större helhet. Det är positivt för de kulturhistoriska värdena att sockelvåningen bevaras och kan ingå i en kontext där den bidrar till förståelse för det tidigare torktornet och silorörens silhuett och till kopplingen med uppfodringsverket som stod på kajen.

Utformningen av sockelvåningen i en prefabkonstruktion påverkar det kulturhistoriska värdet negativt, men inte i sådan omfattning att det kan anses som en förvanskning av höga kulturhistoriska värden. Sockelvåningens integration i den nya byggnationen medför att den tappas sin funktion och övergår till att utgöra en kuliss. Fönsteröppningar kommer att finnas till garaget men dörren är en blinddörr. Lösningen innebär en kompromiss men betydelsen av detta bedöms vara begränsad och påverkar inte den övergripande gestaltningen så länge lösningar, materialval och färdigt resultat är orienterat för att efterlikna på ett ambitiöst sätt. Anslutningar mellan sockel och berg, dilatationsfogar och fogar i element bedöms inte påverka i den utsträckningen att det inte kan accepteras men bör studeras vidare för att minska påverkan.

Takgesimsen putsas inte vilket medför att elementfogar blir synliga. Det utgör en negativ men begränsad påverkan på de kulturhistoriska värdena eftersom det är i begränsad utsträckning då de nya balkongerna minskar antalet fogar.

Det är negativt för det kulturhistoriska värdet att inga originaldetaljer i form av fönster, dörrar eller putsprover mm. bevarats. Det hade varit av stort värde att återanvända autentiska detaljer i rekonstruktionen men också som bidrag till förståelsen och likare i arbetet.

Förslaget innebär en renodling av uppmätningen i dokumentationen där senare delar som krävt säkerhet och delar som saknat betydelse tagits bort. Ytan kring dörren har tolkats men innebär ett avläsbart avtryck vilket är positivt för tydligheten och förståelsen av de kulturhistoriska värdena.

Hisstornets fundament har fått ge plats för en evakueringsstrappa och därmed används ytan fortfarande för kommunikation.

Sockelvåningen skall fungera i gestaltningen av helheten med de regelkrav som ställs på en nybyggnation och de tekniska installationer som den medför. Det är positivt att lösningar och installationsteknik i förslaget är utformade och placerade för att minska påverkan på det kulturhistoriska värdet. Omfattningen av ytterligare installationer är oklar och bör studeras.

Kontrollplan

Moment i projekterings- och byggskede att bevaka i en kontrollplan
 Rekonstruktion av väggar, säkerställa karaktär på betong och ytskikt
 Material och kulörprover, val av färg, kulör och metod
 Puts på mur och omfattningar, val av yta och struktur
 Placering av ev. tillkommande luftdon
 Placering, utformning och kulör på ventilationsgaller i blindfönster
 Placering av och ev. tillkommande dilatationsfogar
 Sandad mjukfog, yta, kulör i de olika typerna av prefab
 Anslutning mot bergskärning, utformning med lättklinker och puts
 Anslutning mellan sockel och vägg, struktur sockelputs, putslist
 Utformning av nya fönster samt placering i ny konstruktion
 Utformning av dörr och yta kring dörr
 Utformning av nya räcken och infästningar i tak
 Utformning av säkerhet av räcken

2014-06-26

Sweco Architects AB

Petra Olerud

Certifierad sakkunnig för kulturvården
 Arkitekt SAR/MSA